

Vámosi Nagy István
A KISSVÁBHEGYI WALDORF-ISKOLA, 1926-1933
Második rész

Az alapköletétel alkalmából írta Albert Steffen a következő költeményt:

GRUNDSTEINLEGUNGSSPRUCH
für die Schule Rudolf Steiners in Budapest

Wir stehen da, die Stätte zu errichten,
die gottgewollten Erdenzielen dienen soll.
Voll Dankbarkeit
betreten wir den guten Grund der Erde.
Mutvoll herzlich bewegt
atmen wir die waltenden, heilenden Kräfte der Luft.
Treu des Geistes wahren Wegen schauen wir im All das Licht der Welt.
Das Bild der Menschheit, das der Himmel uns vertraute,
sei jetzt der Erde eingeschenkt
als Keim, der wachsen, blühen.
Früchte tragen soll in Kinderseelen.
Wir Lehrende, die in Liebe Schüler erziehen,
sie heilen, wenn sie krank.
sie stützen, wenn sie schwach,
auf dass alle wahre, schöne, gute Menschen werden, wir wollen selbst uns immerdar erneuern.
Wir tun es, wenn wir selbst zum Haus des Wortes werden,
nur dann errichten wir auf rechte Weise diese Stätte.
Ja, so sei es!

Áttérek a tanárookra és nevelőkre. Édesanyámmal közösen csaknem hiánytalan jegyzéket készítettünk azokról, akik a hét év során pedagógiai tevékenységet fejtettek ki az iskolában. (Az már nem derül ki a névsorból, hogy ki mikor érkezett és mikor távozott. Erre nem emlékeztünk pontosan.)

Osztálytanítók/Klassenlehrer-ek: Werner Lamartine, Dr. Brestovsky Károly, Hanna Steiner, Erika Mayer, Minna Schuster, Binét Klára, Hock Erzsébet, Hadnagy Sári, Potondy János, Homola Adél
Nevelők: Hildegard Obstner, Willy Schulz (tanított is), Eugen Huhne, Edith Schieb (kézimunkát is tanított), Kathe Eisenmenger, Else Hummel, Marianne Kollondorfer, Maria Waldbauer, Lissy Lederer
Hittantanárnő: Andor Lenke
Euritmia tanárok: Gretel Poch, Hans Reipert (más tárgyakat is tanítottak)
Zongoratanárnő: Papp-Kovács Elvira
Igazgatók: Kenessey Jozsef, Jankovich György és felesége, a harmadik maradjon névtelen.

A felsorolt pedagógusok közül csak azoknál időzöm, akik huzamosabb időt töltöttek a Kissvábhegyen. Ahogy a névsorból is kiderül: többségükben német ajkú antropozófusok. Mielőtt Pestre érkeztek, már tanulmányozták a Waldorf-pedagógiát. Mindnyájuk közül kiemelkedett a többször említett Werner Lamartine. Édesanyám mellett őt tekintették szülők és gyerekek egyaránt az egész intézmény lelkének. Kivételes képességekkel és nevelői varázserővel rendelkezett. 26 éves volt. kellemes megjelenésű, vidám, barátságos, áldozatkész; (kadetiskolába járt), aki pontosan futott, ugrott, sziklát mászott, úszott, evezett, kézilabdázott, teniszezett. Franciaországból menekült hugenotta családból származott és csaknem anyanyelvi szinten beszélt franciául. (Angol tudása még külön fokozta az iránta táplált megbecsülést.) És mindennek a tetejébe ezermesterféle is volt, aki éppen úgy értett sebek bekötéséhez, mint ahogy tudta, mit kell tenni rövidzárlat esetén... Szellemi arcélét az jellemezte, hogy sokrétű művészi képességeit csak a gyermeknevelésre összpontosította. Ámbár fuvolázott, hegedült, szavalt, szép, érces csengésű bariton hangon énekelt, dús színtantáziával rajzolt és festett, meg se fordult a fejében, hogy művészi adottságaival a nyilvánosság elé lépjen. Minden tudását az órákba ömlesztette. Ott aztán, ha kellett, szavalt, rajzolt, énekelt, és amiért mi, gyermekek nemcsak szerettük, hanem valósággal bálványoztuk: lebilincselő módon tudott mesélni.

Egyszer Grimm, Hauff vagy Andersen meséit; máskor mondákat, legendákat, bibliai történeteket. Részletesen elmesélte a Niebelung-ének szerteágazó cselekményét, a Waltari-riedet; tüzetesen megismertetett bennünket a germán mitológiával (a göröggel hézagosabban), röviden: még akadozva olvastunk, gyenge lábon álltak elemi tudományos ismereteink, de az ún. művelt felnőtteknél már többet tudtunk Odínról, a Walhalláról, Thorról, Freyáról, Siegfriedről, Brünnhildéről, Guntherről, Hagenről... a Grál-legenda kapcsán: Parsifalról, Amfortasról,

Kundryról, Lohengrinről, Telramundról... De fennkölt történeteket hallgattunk Assisi Szent Ferencről, Szent Kristófról, a Wartburg várában élt Árpád-házi Szent Erzsébetéről... a keresztes hadjáratokról, Krisztus sírjáról. Karácsonykor és húsvétkor az ünnephez méltó elbeszélés adta meg az órák áhítatát. Lamartine árasztotta belénk az örökbecsű szellemi értékeket. Fel-alá járt a teremben, és amit szóban mesélt, rajzokkal illusztrálta. Sok értékes tulajdonsága mellett jó színészi adottságokkal is rendelkezett. Feszültséget, drámai tetőpontokat, lírai rezzenéseket támasztott és közben színes krétákkal képeket rögtönzött a táblán, hogy az eseményeket vizuálisan is megelevenítse. Törpék, óriások, sellők támadtak életre szemünk láttára. Ha Siegfriedről mesélt, gyönyörű erdőt rajzolt, s benne a sárkányt és barlangját... Ha Trisztán és Izolda szomorú történetét beszélte el, tenger jelent meg a táblán és hajó ringott a vizen... Parsifal vándorlásai kapcsán fenséges Grál-palota tárult elénk..., de éppen így lerajzolta Lohengrint, a hattyúlovagot, amint sajkáján Brabant városa felé közeledik, hogy az igaztalanul vádolt Elzáért megvívjon...

Ezekre a mesékre legtöbbször szombat délelőtt került sor. Lamartine három művészeti ágat egyesített bennünk: irodalmat, színjátszást, képzőművészetet, és több gondolata szemléletünk pillérévé vált. Ő pedig minden porcikájában az ideális Waldorf-iskolai tanárt reprezentálta. Az írás-olvasás tortúráját művészi oldalról könnyítette meg. A betűket különböző történetek kapcsán véste emlékezetünkbe. Ma, több mint hatvan év után is tisztán látom a táblán tündöklő H-betűt. Különös történet fonódott köréje, amelyet tanárunk szokásához híven lerajzolt. Szerepelt benne Himmel (ég), Hölle (pokol), Hütte (konyha), Hirt (pásztor), Himmelstor (mennyei kapu)... így támadt életre bennünk a H-betű: meséből és rajzból. Jóval később, amikor már a német helyesírással bajlódunk, megkérdeztük Lamartine-t: miért írnak a németben annyi szót nagybetűvel? Lamartine nem a szokványos magyarázatot adta, hogy a németben a főneveket nagybetűvel írják, mert ilyen válasz a 8-9-10 éves gyermek számára homályos absztrakció, hanem azt mondta: németül mindent nagybetűvel kell írni, amit Isten és az ember teremtett. Ebből világosan megértettük, hogy az Eget, Földet, Napot éppen úgy nagybetűvel írjuk, mint Ásót, Kapát, Labdát és Biciklit, mert előbbieket Isten, utóbbiakat az ember alkotta. Ezzel a magyarázattal beértük, amíg nem tanultuk meg pontosan, mit jelent főnév, melléknév, ige, jelző.

A német nyelv valósággal ragadt a gyermekekre. Különösen az internátusi lakókra. Megtörtént esetet mondok el. A 9 éves Sándor egy árva szót sem tudott németül, amikor a Kissvábhegyre került. De alig két hét után már fülem hallatára az a panaszos mondat pattant ki a száján: "Fraulein Waldbauer, der Gyuri hat mich so meggelökni, dass Ich bin gegurulni bis zum diófa." A „meggelökni”-ben és a "gegurulni"-ban már benne rejlik a német mondat szerkezet. Három hét leforgása után Sándor azt is tudta, hogy a diófát Nussbaumnak mondják; néhány hónapon belül pedig már folyékonyan beszélt németül.

A legtöbb szülő hamarosan megbizonyosodott róla: A Kissvábhegyen olyasmit tanítanak, amit az ország egyetlen iskolájában sem; de ezzel a felismeréssel párhuzamosan arra is ráébredtek, hogy amit viszont mindenütt megkövetelnek, a kissvábhegyi Waldorf-iskolában háttérbe szorul.

Werner Lamartine érkezett első német Waldorf-tanárként a Kissvábhegyre - mint említettem - 1926 szeptemberében, és őt követték a többi kollégák és kolleginák: a stuttgarti származású Margarethe Poch, az euritmia tanárnő. Alig múlt húsz éves. Bájos külsejével és megnyerő modorával egy villanás alatt megbabonázta a szülőket, s rokonszenves lényén keresztül még azok a rakoncátlan fiúk is helyel-közzel megkedvelték az euritmia, akik egyébként sok borsot törtek a tanárok és nevelők orra alá. Iskolai ünnepeken mint erőművész is fellépett: Magyarországon elsőként! Szülők és növendékek tehát az ő magas színvonalú interpretációjában ismerkedtek meg az euritmiaival. Dr. Brestovsky Károly azért jelentett áldást az iskolának, mert mint német ajkú erdélyi szász magyarul is tudott, sőt bizonyos szinten angolul és franciául is beszélt. Willy Schulz művészi képességei - akár Lamartine-éi - több irányba ágaztak. Festett, rajzolt, faragott, kellemes hangon énekelt német dalokat és önmagát kísérte zongorán, persze amatőr szinten. Népszerűségét fokozta, hogy a gyermekek kitörő öröme egyfajta bábszínházat létesített, amit Schattentheater-nek nevezett. (mi, jobb magyar elnevezés híján, árnyékszínháznak neveztük, és a német tanárok nem értették, hogy miért kuncogunk közben.) Schulz maga mozgatta a papirosból kivágott bábukat és megelevenítő erővel beszélt helyettük. Sok értékes előadása közül Ali baba és a negyven rabló harsogó sikert aratott.

A magyar tanárokkal és tanárnőkkel azért nem alakult ki szorosabb kapcsolat, mert a városból jártak fel a hegyre és csak az órákon találkoztunk. Hálával gondolok Hadnagy Sárira, Andor Lenkére, Binét Klárára, akitől később magánórákat is vettem és kapcsolatunk élete végéig tartott. - Halványan rajzolódna ki emlékezetemben Hock Erzsébet és Homola Adél arcvonásai. Annál jobban emlékszem Potondy Jánosra és ma is gyötör a lelkiismeretfurdalás, mert akkoriban támadt az a szokásom, hogy embereket elnevezzek és ezt a rokonszenves, buzgó fiatal tanárt nevének különös csengése miatt "Hopopop"-ra kereszteltem. A gúnynév fényes sikert aratott, a fél iskola átvette, hiába tiltották.

A zongoratanítást végig a hét éven át Papp-Kovács Elvira látta el. Szokatlan alacsony termete egyesekben megrökönyödést váltott ki, másokat nevetésre ingerelt. Mégis mindenki szerette, mert sugárzott belőle a szívjóság. Ő maga nem volt virtuóz zongorista, de kitűnően értett

Ahhoz, hogy a növendékeivel megszerettesse a muzsikát. (Engem az iskola bezárása után még három évig tanított és kapcsolatunk - éppen úgy mint Binét Klárával - haláláig tartott.

A bentlakó német nevelők közül Frl. Schieb-ra és Frl. Kollondorfer-ra alig emlékszem. Csak azt tudom, hogy az

utóbbi kissé hebe-hurgya természete miatt "Kolondor-bolondor"-nak neveztem, de minthogy nem beszélt magyarul, szerencsére sohasem tudta meg. - Frl. Elsenmenger-nek már akkor fehéren csillogott a haja: szép csengő hangon hegedült és szelid egyéniségéből áradt a gondoskodás. Ő vezette az óvodát, amely az iskola keletkezésétől bezárásáig működött. (A fennmaradt fényképeket is ő készítette.)

A fiúk nevelőnőjét Maria Waldbauer-nek hívták. Amilyen alacsonyra nőtt, annyi energia feszült benne. Tökéletes rendet és fegyelmet tartott. Sasszemével nyomban észrevette, ha valaki el akarta bliccelni a fogmosást vagy bármilyen turpisságot követett el. Ámbár izzig-vérig gyakorlati lélek lakott benne, mégis gondoskodott róla, hogy ne csak fizikai rend és tisztaság uralkodjék, hanem szellemi élet is lüktessen a hálóteremben. A hosszú téli estéken szép mesékkel gazdagította képzeletünket. Tőle hallottam először Hauff a Levágott kéz c. háttorzongató elbeszélését, ám a torokszorító epizódokat a gyermekek számára megszelídítette.

Waldbauer hagyta el utolsóként 1933 nyarán a Kissvábhegyi iskolát és internátust. Nem tudom, hogy utána hová sodorta az élet, de az biztos, hogy valamikor Salzburgba került, majd a háború után egy bajbajutott férfin úgy segítette, hogy névházasságot kötött vele. Miután kihúzta a csávából, elvált tőle és azóta Maria Rieger néven él az ünnepi játékok városában. Oszlopos tagja az ottani antropozófiai társaságnak, s napjait olvasással és jótékony cselekedetekkel tölti. 1965 édesanyámmal együtt többször találkoztunk vele Salzburgban. Nem lakott messze tőlünk, s reggelenként becsengetett hozzánk, hogy a takarításban, bevásárlásban vagy bármilyen más gyakorlati dologban segítségünkre legyen. Távozásakor édesanyám rám nézett és annyit mondott: "Ich weiss, liebe Frau Rieger, das sie jetzt auf karitative Wege gehn" – Tudom, kedves Riegerné, hogy maga most jótékony utakra készül.) Válaszul huncut mosoly csillant meg az arcán, aztán elindult, hogy felkeresse azokat az ismerőseit, akik valamiben segítségre szorultak. Hosszú évek óta nem láttam őt, de mind a mai napig levelezünk. Most, amikor e sorokat írom, 90 éves.

Az iskola és internátus igazgatói teendőivel édesanyám szükségképpen magyart bízott meg, mert csak ő tudott érdemben tárgyalni szülőkkel és hatóságokkal. Felvillanó képekben jelenik meg előttem Kenessey Jozefin és Jankovich Gyuri bácsi alakja. (A Kissvábhegyen működő pedagógusok között akadtak olyanok is, akikre nem szívesen gondolok vissza, mert acsarkodásaikkal békétlenséget szítottak. Róluk nem szólok.)

Hogyan alakult az internátusi lakók egy napja?

Fél 7-kor megszólalt a gong. Ébresztő. Mosdás öltözködés, reggeli. 8 órára mentünk át a másik épületbe, az internátusból az iskolába. Hozzávetőleg tíz perc alatt tettük meg az utat. A kert másik végébe kellett lépcsőkön felmennünk, aztán keresztülvágtunk a kis fenyvesen és beléptünk a kijelölt tanterembe. (A tanár megérkezéséig - mi tagadás - nagy ricsajt csaptunk.) 8-10-ig, esetleg 11-ig tartott az epochának megfelelő tárgy. A további órák ésszerűen összeállított sorrendben következtek: egyik napon pl. hittan, euritmia, angol; máskor kézimunka (ami a gyakorlatban kötést vagy horgolást jelentett), francia, torna, furulyaóra, karének... Az epochák váltakozása miatt az órarend is szükségképpen módosult.

1 órákor ért véget a tanítás. Lefele menet szinte repültünk, száguldottunk, gyakran versenyben... majd kézmosás, ebéd... étkezés előtt rövid imádság... A házi feladatot szép időben sokan - magamat beleszámítva - csak hányaveti módon, úgy tessék-lássék végeztük, mert várt bennünket a gyönyörű kert. A fiúk többsége a labdajátékok különböző válfajaiban lelte örömét. A futballt édesanyám azzal az indoklással tiltotta meg, hogy durva és erőszakos indulatokat ébreszt a gyermeki lélekben és ráadásul balesetveszélyes. (Zugban azért néha fociztunk.) A lányok az ugróiskolát kedvelték: napirenden szerepeltek a bujóska különböző variánsai: ipi-apacs, rabló-pandur... ezekre pompás lehetőséget nyújtott a 3 és fél holdas kert, fákkal, bokrokkal, lugasokkal. Nyáron sokat lubickoltunk a medence vizében: télen felöntötték a kert egy részét és lelkesen korcsolyáztunk. A környező rétek a szánkózásra is remek lehetőséget adtak, amit akkoriban mindenki ródlizásnak nevezett.

A kertben folyó játék természetesen felügyelet mellett történt és az illetékes tanárok vagy nevelők gondoskodtak róla, hogy a szertelen viháncolást időről időre komoly kertészkedés váltsa fel, ásás, kapálás, öntözés, ültetés. 7 óra előtt néhány perccel vacsorához szólított a gong, utána szabad foglalkozás következett: mindenki azt csinálta, amire kedve szottyant. 9-kor takarodót jelzett a gong. A nevelő ellenőrizte, hogy mindenki tetőtől talpig megmosakodjék. Aztán ágyba bújtunk és közös ima zárta le a napot:

*Tetőtől talpig Isten képe vagyok,
szívemtől kezemig Isten lelkét érzem,
ha egyet lépek, Isten akarata él bennem,
és ugyanígy él apámban, anyámban,
fában és virágban, állatban és kőben.
Sohasem érhet félelem, ha Isten szelleme tölt el,
ha Isten lelkében élek, ha Isten akaratában járom utamat.*
(Rudolf Steiner)

Távol essék tőlem a szándék, hogy mindent a napos oldaláról mutassak be és elhallgassam a nehézségeket. Nem volna becsületes. Alapvető problémák adódtak abból, hogyan lehet összeegyeztetni a gyermekek viszonylagos szabadságát a fegyvellemmel? Individuális nevelésüket bizonyos kollektív követelményekkel? Amennyire

idegenkednek a Waldorf-pedagógusok a vakfegyelemtől, annyira tisztában vannak a fegyelmezetlenséggel járó hátrányokkal. A tanárnak a kettő között kell egyensúlyoznia. S ha valamilyen irányba kileng, kárt okoz. Ehhez újabb nehézségek kapcsolódnak. A gyermekeknek még csak bimbó az értelmük, de máris különböznek egymástól. S amit Pétertől el kell várni, nem lehet betű szerint Páltól is megkövetelni. A Waldorf-tanárnak tehát az a kötelessége, hogy minden gyermeket egy bizonyos határig egyéniségként neveljen. Kifürkéssze egyéni képességeit, egyéni érdeklődési körét és ennek az ismeretében irányítsa fejlődését. Amíg az átlagos középiskolai tanár éppen ellenkező módon jár el: zsáknak tekinti a tanuló értelmét, amibe az előírt anyagot sebbel-lobbal be kell gyömöszölni - a Waldorf-pedagógus egyéni mérlegelés alapján szabja meg a tudnivaló mennyiségét. Ennek az elvnek a megvalósítása minden Waldorf-iskolában súlyos gondokkal jár, ám a Kissvábhegyen, a sajátos körülmények folytán, még újabb nehézségekbe ütközött. S ha az egyik probléma megoldást nyert, tüstént, másik támadt, mint a mesebeli sárkány esetében, amelynek hiába vágják le az egyik fejét, nyomban kettő nő helyette. Hogy megközelítő fogalmat adjak, mennyi akadállyal kellett édesanyámnak viaskodnia, felsorolok néhány példát:

Lamartine az osztályát első évtől kezdve több örökbecsű német versre tanította meg Goethétől és Schillertől Novalison át Christian Morgensternig és Albert Steffenig. De magyar verset alig ismertünk. Édesanyám felmérte ezt a képtelen helyzetet, összehívta a tanári kart, feltárta idevágó aggodalmait és közösen tanakodtak valamilyen megoldáson. Ám ugyanez volt a probléma a közös ének területén. Tudtunk fél tucat német éneket, de egyetlen magyar népdalt sem. Közben újabb és újabb gondok ütötték fel a fejüket. Azáltal, hogy a számtant német nyelven tanultuk, már 8-9 éves korunkban tudtuk, mit jelent addieren, subtractieren, multiplizieren, dividieren, de kerestük a megfelelő magyar kifejezéseket. Ezt a hiányt sürgősen pótolni kellett, hiszen a szülő elvárta, hogy gyermeke magyarul is tudja a négy alpművelet nevét. Közben az iskola vezetősége óvakodott attól, hogy túlterhelje növendékeit. Rudolf Steiner szerint a gyermeki intellektus megerősítéséből későbbi korban különböző betegségek származhatnak. De a másik végletbe se szabad átcsapni. A tanár nem engedheti meg, hogy a gyermek gondolkodása elcsenevészsedjék. Amilyen bűn az értelmi túlterhelés, olyan vétek a tanuló ébredő képességeit paragon hagyni. De hogyan lehet ezt a két követelményt a kétnyelvű iskolában megvalósítani?

Ne gondoljuk, hogy csak a német és a magyar nyelv ütközött egymással a Kissvábhegyi iskolában és internátusban, hanem a két nép eltérő szokásai is viszályokat robbantottak ki. Ma már nevetséges, de az 1920-as években még viharokat kavart, hogy a szülők és hozzátartozók osztrák-magyar szokás szerint "lefrauleinezték" az erre érzékeny német nevelőnőket. A személyzetnek pedig a nehéz idegen nevek kiejtésével gyűlt meg a baja. Summázva: a legkülönbözőbb alakban felbukkanó nehézségek újra és újra abból a körülményből adódtak, hogy az iskola semmilyen hagyományra sem építhetett. Nem másolhatta le szolgai módon a német Waldorf-iskolát, de itthoni elődökhöz sem igazodhatott. Végző soron az egész oktatási módszer az állandó kísérletezés állapotában forrongott. Mindent saját kezűleg kellett megoldani. Ámbár a képzeletdús tanároktól olykor sziporkáztak az ötletek, a gyakorlati megvalósulás néha mégis akadózott. Ennek ellenére édesanyám hét éven át minden nehézséget előbb-utóbb át tudott hidalni, amíg úgy érezte, hogy vállalkozása a "Magasabb Világok" oltalma alatt áll. De Hitler hatalomra kerülésétől kezdve megingott ebben a hitében. 1933 januárjától kezdve fél éven át egyik csapás a másik után érte az iskolát és azt végül be kellett zárni.

A tragédiák láncolata azzal indult, hogy 1933 januárjában édesanyámat a Tátrában súlyos baleset érte. Kristóffal, két és fél éves öcsémmel sétált a kellemes délelőtti napsütésben. Egyik kezével gyermekét vezette, a másikat az akkori szokásnak megfelelően muffjába bújtatta. Hirtelen megcsúszott és egész testsúlyával a homlokára zuhant. Agyrázkódást szenvedett és hónapokon át nem hagyhatta el az ágyat. Szerencsére édesanyja, nagymamánk, nemcsak gondosan ápolta, hanem a háztartás irányítását is átvette tőle és ellátta az unokákat. (1932 nyaratól kezdve ugyanis kilenc hónapot Alsótátrafüreden töltöttünk egy bérelt családi házban.) Édesanyám szellemi képességei nem károsodtak az agyrázkódás következtében, csak az maradt vissza a betegségéből, hogy rendkívül érzékenyen reagált minden lármára. Alighogy ágyának esett, fordult a világ: a baleset január 29-én történt, a náci hatalomátvétel pedig január 31-én. Az elkövetkező hónapokban a német állampolgároktól megvonták a munkaengedélyt, hogy ezzel is kényszerítsék őket: térjenek vissza az anyaországba, a "harmadik birodalomba." Ezt a nehézséget még át lehetett volna hidalni. Ha édesanyám egészséges és személyesen tud tárgyalni az illetékes szervekkel, bizonyára kijáráshoz jutott volna, hogy egyik-másik esetben tegyenek kivételt, tanúsítsanak türelmet... Csakhogy ő még nem épült fel. A betegség ágyhoz láncolta. S közben egy újabb csapás érlelődött. Májusban pattant ki a máig érthetetlen sikkasztási ügy. Egy alkalmazottról volt szó. Miután írásban elismerte a bűncselekményt és kötelezte magát, hogy a kárt részletfizetéssel megtéríti, édesanyám természetesen nem tett feljelentést ellene. Valóban őszinte megbánást mutatott és az elsikkasztott összeget hirtelen bekövetkezett haláláig rendszeresen törlesztette. De a sikkasztás súlyos érvágást jelentett a Kissvábhegyi Iskola és Internátus anyagi életében. Az iskolának addigra akadt annyi módos híve, pártfogója, hogy összeadták volna a további működéshez szükséges összeget, de 1933 nyarán újabb csapás zúdult az intézetre. A tanítási szünetben ugyanis már évek óta működött gyermekeiknek, beadták őket a kissvábhegyi nyári internátusba.⁸ A hatalmas kertpompás lehetőséget nyújtott mindenféle játékra, szórakozásra, sportra..., bárki kedve szerint lubickolhatott a medencében, napozhatott, hűsölhetett..., a nevelők kirándulásokat szerveztek...

Ebben a vidám nyári internátusban váratlanul kitört a kanyaró-járvány és azonnal be kellett zárni. Ha ilyen járvány az előző évben üti fel a fejét, nem okoz komolyabb bajt. Az internátus átmenetileg bezár, majd a kényszerű szünet után újra megnyitja kapuit. De ebben a drámai időszakban, amikor édesanyám még csak lábadozott, a német állampolgároktól megvonták a munkaengedélyt, a sikkasztás megrendítette az iskola anyagi helyzetét, a kanyaró kitérője halálos döfést jelentett.

Az események szembeszökő módon bizonyították, hogy azok a magasabbrendű erők, amelyek 1925-26-ban azt sugallták édesanyámnak, hogy honosítsa meg Magyarországon a Waldorf-pedagógiát, 1933 januárjától kezdve rendre mérték a csapásokat az iskolára..., mintha tűzön-vízen át meg akarták volna akadályozni, hogy a német nyelvű intézmény bármilyen kapcsolatba lépjen a náci Németországgal. Márpedig a kapcsolat rövid időn belül kiépült volna. Ahogy a Weimari Köztársaság nagykövete megjelent az iskola megnyitóján és erkölcsi támogatását ajánlotta fel, így jelent volna meg a "harmadik birodalom" diplomáciai testületének a feje is, hogy követelésekkel álljon elő. (Az iskolának kevés zsidó tanára volt, de annál több zsidó növendéke.) Ha az iskola tanári kara eszmei vonatkozásban a legapróbb engedményeket is teszi a nemzetiszocialista ideológiának, már elárulta volna Rudolf Steiner szellemi örökségét. Ezt a veszélyt hátrították el "odafentről".

Még mielőtt az iskolától elbúcsúznék, hadd mondjam el, hogy hét éves működése alatt három házasság létesült: Werner Lamartine feleségül vette Margarethe Pochot, Dr. Brestovszky Károly Edith Schiebet, Willy Schulz pedig Marianne Kollondorfert.

Az iskolának és az internátusnak tehát be kellett zárnia kapuit, de az egyesület, amelynek keretében a kettő működött, nem oszlott fel, hanem a magyarországi antropozófiai mozgalom szellemi centrumává emelkedett. 1933-tól kezdve az akkori iskola helyén, a Kissvábhegyi út 21. számú házban és kertjében tartja édesanyám előadásainak a zömét. Innen árad ki Rudolf Steiner világszemlélete az ország különböző részeire. A Kissvábhegyre akkortájt még nem jut el a civilizáció zaja, a villamosok csörömpölése, a gépkocsik, repülőgépek bűgása. A csendes, gyönyörű park 1926 és 1933 között játszó és kertészkedő gyermekeket boldogított, az 1930-as évek közepétől a szellemtudomány otthonává változik. Itt jobban fel - ősi hagyományok szerint - a tűz Június 24-én, Keresztelő Szent János ünnepén, az év leghosszabb nappalán, a megtisztulás jelképeként. Ebben a kertben ünneplik szeptember 29-ét, Mihály napját, December 21-táján, a leghosszabb éjszakák időszakában karácsonyi játék kerül előadásra a ház tágas ebédlőjében. Az ünnepektől függetlenül hetenként gyűlnek az antropozófia iránt érdeklődők, hogy tudásukat gyarapítsák és áhítatos órákat töltsenek együtt.

A hét éven át működő iskola meghozta a maga szellemi-erkölcsi gyümölcseit. Egyre többen érdeklődtek szellemtudomány iránt. Ehhez persze az is hozzájárult, hogy 1938-39-től kezdve tornyosultak a háborús felhők, gyűltek a katonai behívók, fokozódott a fajüldözés... és a megpróbáltatásokkal egyenes arányban szaporodtak az antropozófiára szomjazó lelkek.

Utólag így tudnám csoportosítani az események menetét: a Kissvábhegyen megelevenedő spirituális élet három szakaszban bontakozott ki. Az első hat év folyamán (1926-33) a Waldorf-pedagógia ereszt gyökeret magyar földbe; a következő tíz évben (1933-43) közvetlenül az antropozófia eszmeáramlata sugárzik ki... A német megszállás (1944. március 19.) után pedig a háznak az a missziója, hogy emberi életet mentsen.

A háború utolsó szakaszához érkezünk. Ezekben a hónapokban intenzíven gondolkodok azokra a német tanárookra és nevelőkre, akik a Kissvábhegyen 1933-ig minden igyekezetükkel a gyermekek testi, lelki, szellemi életét gondozták. Mi lett a sorsuk? Hová vetette őket a háború? A pusztító légítámadások vajon megkímélték-e Dr. Brestovszkyt, Schulzot, Hummelt, Waldbauert, Elsenmengert...? És folytathatnám a nevek felsorolását.

Fogózkodjék meg az olvasó: mindannyiukat.

A halottak száma több millióra rúg, a könnyek dagálya önti el a földet, ám az egykori Kissvábhegyi iskola és internátus valamennyi német tanára és nevelője túléli a háború poklát, akár katonai szolgálatot teljesített, akár valamelyik földdel egyenlővé bombázott város pincéjében bújt meg.

Csak Werner Lamartine esett el. Mégpedig félig-meddig önként. Lelkiismeretmardosásai kergették a halálba. 1982 tavaszán meglátogattam a Stuttgart közelében, Filderstadtban élő özvegyét, Gretelt, akitől megtudtam, hogy férjét francia tudása miatt 1940 táján Párizsba rendelték és a repülőkhöz osztották be. Az alakulat Göring parancsnoksága alá tartozott, aki mutatós egyenruhába bújtatta katonáit és viszonylag kellemes életkörülményeket biztosított nekik. Csakhogy 1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót. A fiatalok tömegét vezényelték a keleti frontra. Közéjük tartoztak Lamartine egykori kedves növendékei is. A mélységesen etikus tanárt egyre kínzóbban gyötörte a lelkiismeret. Amíg ő bőségben él Párizsban és díszes uniformisban feszensz, szívéhez nőtt tanítványai a keleti frontra nélkülöznek és tömegesen esnek el. Erkölcsi alkata azt parancsolta neki, kérje, hogy őt is a keleti frontra helyezték, mert osztozni akar egykori növendékeinek a sorsában. Alig, hogy kérelme teljesült, 1942 februárjában elesett.

Amíg tehát a háború pusztító viharában egyre jobban aggódtam egykori Waldorf-tanáraim életéért, hirtelen keresztülvillant emlékezetemen a ház rejtékhelye. Pedig legalább tíz éve nem jártam akkor már benne. Valamilyen építészettechnikai okból a medence közelében a ház falán olyan vékony nyílás volt, hogy egy ember a földre fekvé és hason csúszva éppen befért rajta. Ám, ha néhány métert küszökölt, fel tudott állni és két kisebb szoba nagyságú helyiségben találta magát. Még az iskola idejében itt szívtuk el titokban első cigarettáinkat. Végigszáguldt az agyamon, hogy itt több embert el lehet bújtatni, legalább ideig-óráig, ha sehol másutt nem

találnak menedéket. Így már 1944 nyarán egy Robbi nevű munkaszolgálatból megszökött fiatalember "költözött be" a rejtékhelyre. A nyilas puccs után egyre szaporodtak lakói, október második felétől november közepéig 11-re emelkedett a rejtékhelyen megbúvók száma. Közöttük volt Török Sándor író és felesége, Bächer Mihály zongoraművész apjával és nagybátyjával, Huppert Iván vegyztisztító. És a Sors különös kegyelme folytán mindnyájan életben maradtak, éppen úgy mint az egykori iskola német tanárai és nevelői.

A tények alapján leszögezhetem, hogy aki az első magyarországi Waldorf-iskola sugárkörében tevékenykedett, 1944-ben pedig egykori otthonában rejtőzött: Isten oltalma alatt állt.

Jegyzetek:

5. Nyers fordításban:

*Összejöttünk, hogy alapját fektessük le a háznak,
mely földi célt szolgál majd, isteni szándék szerint.*

Hálával telten

lépünk most rá a föld e darabjára.

Bátran és megindultsággal szívünkben szívjuk be a levegő eleven, gyógyító erejét.

A szellem igaz útjaihoz híven nézzük a mindenségben a világ lényét.

Az emberiség képét, amit most a földre süllyesztünk, az ég bizta ránk,

hogy a gyermeklelkekben mint csíra bújjon elő, virágozzék és gyümölcsöt teremjen.

Mi, tanítók, akik a tanítványokat szeretetben neveljük,

gyógyítjuk őket, hogyha betegek, megóvjuk őket, hogyha gyengék,

hogy igaz, szép és jó emberré váljon valamennyi,

magunkat akarjuk mindig megújítani.

Ha otthonra lel bennünk a szó, jó úton járunk,

akkor biztos alapokon nyugszik ez a ház.

Így legyen!

6. Itt jegyzem meg, hogy az önfenntartó iskola és internátus tandíja nem volt alacsony. Viszont édesanyám az elsőtől az utolsó évig gondoskodott arról, hogy a valóban szegény szülők gyermekei mind az internátusban, mind az iskolában ingyenes ellátásban, azaz oktatásban részesüljenek. A nyári internátusban rendszeresen emelkedett az ingyenes növendékek száma.

Vámosi Nagy István kérésünkre összeállította édesanyja műveinek bibliográfiáját, melyből ezúttal a nem szépirodalmi művek jegyzékét közöljük:

Dr. Göllner Mária néven:

Az ókor szellemi művelődésének geográfiai alapjai. Doktori disszertáció, a Pázmány Péter Tudományegyetem kiadása, Budapest, 1918.

Nagy Emilné, Göllner Mária néven:

Népszokások, mondák és az ember.

A Kalevala titkairól.

A magyar ősvallás és a kereszténység. Beszélgetések a Kalevala világnézetéről. mind Genius kiadás, Budapest, é.n.

Maria von Nagy néven:

John the Baptist and St. John the Evangelist. Saját kiadás, Svájc. 1957.

Die Wandbilder der Scrovegni-Kapelle zu Padua: Giotto's Verhältnis zu seinen Quellen. Francke Verlag (Svájc). 1962.

Dialog der Hemisphären - Eine kulturbiografische Skizze 1212-1952. Schneitheim Verlag, Heidenheim a.d. Brenz (Svájc). 1963.

Register zum Essaywerk von Albert Steffen. Francke Verlag. 1969.

Die Legenda aurea und ihr Verfasser Jacobus de Voragine. Francke Verlag. 1971.

Rudolf Steiner - über seine letzte Ansprache, über Ungarn und über die Schweiz. Genius Verlag, Brugg (Svájc). 1974.

Über den Tod von Albert Steffen, Béla Bartók und H. D. (Hilde Doolittle), Francke Verlag. 1974.

Rudolf Steiner über den Selbstmord. Saját kiadás (Svájc). 1955. második bővített kiadás: Goetheanum, Domach (Svájc). 1991.

Vámosi Nagy István: Száműzött és bebörtönzött géniuszok (Dantétól Bartókig) című könyve most jelent meg a szegedi Univerzum Kiadónál. A könyv előszavából idézünk: „Munkámban... azoknak a számkivetett teremtő géniuszoknak a sorsát és lelki-szellemi arcképét igyekszem megrajzolni, akik... valamilyen politikai kényszer következtében szakadtak idegenbe. (...) csaknem valamennyi száműzött alkotó művésznak abban mutatkozott meg szellemi és erkölcsi nagysága..., hogy a sorscsapást javára tudta fordítani: a fájdalomtól megtermékenyült és olyan időtlen műalkotásokat teremtett, melyek a szenvedésből sarjadtak”. A könyv többek között Dante, Cervantes, Campanella, Voltaire, Hugo, Wagner, Dosztojevszkij, Wilde, Janus Pannonius, Mikes Kelemen, Madách Imre, Bartók Béla példáját mutatja be.